

І. М. НЕТРОБЧУК

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ
методичні рекомендації до практичних робіт

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Географічний факультет
Кафедра фізичної географії

І. М НЕТРОБЧУК

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ
методичні рекомендації до практичних робіт

Луцьк
Вежа–Друк
2019

УДК 911.2(477)(072)
Н57

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 1 від 19 вересня 2018 р.)

Рецензенти:

Фесюк В. О. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри фізичної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Федонюк М. А. – канд. геогр. наук, доцент кафедри екології і агрономії Луцького національного технічного університету

Нетробчук І. М.

Н 57 Фізична географія України : методичні рекомендації до практичних робіт / Ірина Марківна Нетробчук – Луцьк : Вежа–Друк, 2019. – 36 с.

Навчально-методичне видання містить розробку завдань практичних робіт і питання для співбесіди семінарських занять із курсу «Фізична географія України». Завдання охоплюють роботу з картами, літературними джерелами, що дозволить студентам оволодіти всіма необхідними знаннями та навичками, передбаченими програмою дисципліни підготовки студента-географа.

Рекомендовано студентам освітнього ступеня бакалавр спеціальності 103 «Науки про Землю», 106 «Географія» та 014 «Середня Освіта» денної та заочної форми навчання вищих навчальних закладів.

УДК 911.2(477)(072)

© Нетробчук І. М., 2019

© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2019

ВСТУП

Курс «Фізична географія України» читається для студентів географічних факультетів вищих навчальних закладів. Окрім лекційного матеріалу, цей курс вимагає певної кількості виконання практичних робіт, на яких вивчається частина матеріалу, зокрема прикладного характеру, закріплюється теоретичний матеріал.

При написанні методичного видання були використані методичні праці: «Фізична географія України» : Робочий зошит для практичних та семінарських занять О. В. Давидова, Д. С. Мальчикова та ін. (Херсон, 2012), а також «Фізична географія України» : Практикум для лабораторних занять І. М. Нетробчук, С. В. Полянського (Луцьк, 2015).

У запропонованій праці внесено деякі зміни, порівняно з попереднім виданням методичних розробок лабораторних робіт (2010, 2014 рр.). Метою написання нового видання є зміни у навчальному плані, зокрема зменшення кількості годин з 36 до 32 на виконання лабораторних робіт та заміна їх на практичні. Також потрібно зауважити, що у навчально-методичному виданні відведене місце для семінарського заняття з метою закріплення вивченого матеріалу.

Навчально-методичне видання укладено відповідно до робочої навчальної програми й охоплює провідні теми регіональної частини курсу, які об'єднані окремими темами про природні умови та природні ресурси фізико-географічних областей природних зон і країв, що є завданням регіональної фізичної географії. Значна частина тем винесена на самостійне опрацювання.

Практичні роботи з курсу «Фізична географія України» сприяють розширенню та поглибленню теоретичних і практичних знань про природно-територіальні й природно-аквально-комплексні України та їх компоненти.

Студенти мають набути **умінь** та практичних **навичок**:

- аналізувати тематичні карти;
- установлювати закономірності: поширення комплексів гірських порід, тектоніко-орографічної будови, основних типів і родовищ корисних копалин, генетичних типів рельєфу;
- давати кліматичну характеристику окремого району чи населеного пункту;
- оцінювати забезпеченість водними ресурсами різних регіонів України;
- визначати зональні типи ґрунтів, рослинності, біотопів для різних регіонів України;
- виявляти сучасні фізико-географічні процеси, з'ясувати причини їх виникнення;
- виділяти регіони, що зазнали найбільших змін під впливом господарської діяльності;
- аналізувати просторову ландшафтну структуру;
- працювати зі статистичними матеріалами та довідниками: будувати графіки й діаграми, робити презентацію тощо.

У виданні подаються завдання практичних робіт, кожне з яких охоплює його стислий зміст, методичні поради щодо його виконання, кінцеву мету пропонованої роботи. До завдань пропонується єдиний план складання характеристики природних умов регіональних одиниць, що дає можливість студентові, залежно від його теоретичного рівня підготовки, а також забезпеченості навчального закладу літературними й картографічними матеріалами, виконати завдання самостійно. Кожна тема семінарського заняття містить питання для обговорення та рекомендовану літературу для їх підготовки.

Практична робота № 1

Тема: ПРИРОДА ПОЛІСЬКОГО КРАЮ

Мета: виявити характерні риси природних комплексів і сучасних ландшафтів фізико-географічних областей Поліського краю зони мішаних хвойно-широколистяних лісів; проаналізувати взаємозв'язки між компонентами природи; порівняти їх природні особливості та виділити спільні та відмінні риси.

Обладнання: [1; 2; 4], контурна карта України, курвіметр.

Основні поняття: ландшафтна структура, природно-територіальний комплекс, природна зона, мішанолісові ландшафти, Поліський край, фізико-географічна область.

Завдання

1. На контурну карту нанесіть межі природної зони мішаних хвойно-широколистяних лісів і фізико-географічні області (ФГО) **Поліського краю**: *Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське Полісся*. Напишіть основні населені пункти через які проходять межі природних областей краю.
2. Використовуючи атлас, курвіметр і палетку визначте довжину (км) північної, південної, західної, східної меж і загальну (сумарну) протяжність (км), а також площу (км²) кожної фізико-географічної області та площу всієї природної зони, їх частку у % від загальної площі України.
3. Складіть каталог орографічних, гідрографічних одиниць, головних родовищ корисних копалин вище зазначених ФГО Поліського краю та нанесіть їх на контурну карту. Родовища корисних копалин покажіть відповідно до існуючих позначень на карті атласу. Результати каталогу запишіть у таблицю 1, 2.
4. Складіть характеристику природи фізико-географічних областей Поліського краю, дотримуючись такого плану і підготуйте презентацію.

ПЛАН

1. Географічне положення ФГО, зверніть увагу на протяжність державних кордонів і крайніх точок, якщо вони є. Визначте конфігурацію природних областей (на яку геометричну фігуру подібна область).
2. Геолого-тектонічна будова. Заповніть таблицю 1.

Таблиця 1

Взаємозалежність між рельєфом, тектонічною будовою і розміщенням корисних копалин ФГО

Тектонічна структура	Форма рельєфу	Переважаючі гірські породи	Вік гірських порід	Родовища корисних копалин

3. Рельєф: морфоструктура, морфоскульптури, максимальна, мінімальна, середня висоти. Заповніть таблицю 1.
4. Клімат. Для його опису скористайтесь методичними вказівками «Довідкові дані з клімату України» (Рівне, 2014). Побудуйте кліматодіаграми за деякими метеовеличинами:
 - а) складові сонячної радіації та радіаційного балансу;
 - б) температура повітря (середня січня й липня, річна та її амплітуда), середня тривалість (дні) безморозного періоду;
 - в) вологість повітря (парціальний тиск, відносна вологість), сумарне випаровування;
 - г) атмосферні опади, розрахуйте коефіцієнт зволоження;
 - д) вітер і атмосферний тиск;
 - е) агрокліматичні та агрогідрологічні ресурси.
5. Поверхневі і підземні води. Заповніть таблицю 2.

Таблиця 2

Поверхневі води ФГО

Річки	Озера	Водосховища	Болота	Гідрогеологічний регіон

6. Ґрунтово-рослинний покрив і тваринний світ. Вкажіть до якої геоботанічної та зоогеографічної області й провінції відносяться ФГО.
7. Природоохоронні території.
8. Несприятливі фізико-географічні процеси.
9. Ландшафти: природні й антропогенні.

4. Складіть порівняльну характеристику фізико-географічних областей Поліського краю. Виявіть спільні та відмінні риси. Результати оформіть у таблицю 3.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика фізико-географічних областей Поліського краю

Природний компонент	Волинське Полісся	Житомирське Полісся	Київське Полісся	Чернігівське Полісся	Новгород-Сіверське Полісся
Географічне положення					
Геолого-тектонічна будова					
Рельєф, максимальна та мінімальна висоти					
Кліматичні особливості (t° C)					

січня й липня, амплітуда, кількість опадів)					
Поверхневі води					
Ґрунти					
Рослинний покрив					
Тваринний світ (провідні представники)					
Основні ландшафти					

Зробіть висновки (письмово) про спільні та відмінні риси фізико-географічних областей Поліського краю.

Спільні риси	Відмінні риси

Рекомендована література для виконання практичної роботи

1. Загальногеографічний атлас України [Карти] / ред. І. Руденко, Л. Марченко. – 1 : 3 000 000. – К. : Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”, 2004. – С. 14–15.
2. Комплексний атлас України [Карти] / відп. ред. Л. М. Веклич; Держ. ком. з природ ресурсів України, Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”. – 1 : 4 500 000. – К. : Картографія, 2005. – С. 18-29; 34-46.
3. Маринич О. М. Українське Полісся: фізико-географічний нарис : нарис / О. М. Маринич . – К. : Радян. шк., 1962. – 162 с.
4. Маринич О. М. Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2006. – С. 242–270.
5. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / Маринич А. М., Пащенко В. М., Шищенко П. Г. – К. : Наук. думка, 1985. – 224 с.

Семінар №1

Тема: ПРИРОДА ЗОНИ МІШАНИХ ХВОЙНО-ШИРОКОЛИСТЯНИХ ЛІСІВ

Мета: закріпити унікальні особливості зони мішаних хвойно-широколистяних лісів на основі ґрунтового вивчення природи фізико-географічних областей Поліського краю.

Питання для підготовки семінару

1. Охарактеризуйте географічне положення зони мішаних хвойно-широколистяних лісів України.
2. Обґрунтуйте південну межу зони мішаних лісів.
3. Назвіть фізико-географічні області Поліського краю.
4. Чому рельєф Поліського краю є досить однорідним, не зважаючи на строкатість тектонічної будови?
5. В якій фізико-географічній області та чому найбільше розчленування рельєфу?
6. Під впливом яких чинників сформувалась сучасна гідрографічна мережа Поліського краю?
7. Де й чому в Поліському краї найбільш поширені карстові озера?
8. Чому Житомирське Полісся є найменш заболоченим серед інших областей Полісся?
9. Визначте загальні риси клімату в зоні мішаних лісів України.
10. Які типи ґрунтів, рослин і тварин властиві для цієї зони?
11. У чому виявляються характерні риси ландшафтної структури Поліського краю?
12. Як вплинули на ландшафтну структуру Українського Полісся події антропогену?
13. Порівняйте ландшафтні структури Волинського й Новгород-Сіверського Полісся.
14. Проаналізуйте зміни ландшафтів Поліського краю під впливом господарської діяльності людини.
15. Які відмінності природокористування спостерігаються в межах фізико-географічних областей Поліського краю? Як це впливає на природні комплекси природної зони?

Рекомендована література для підготовки семінару

1. Андриенко Т. Л. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны : монографія / Т. Л. Андриенко, Ю. Р. Шеляг-Сосонко ; Акад. наук Украинской ССР, Ин-т ботаники им. Н. Г. Холодного. – К. : Наук. думка, 1983. – 216 с.
2. Климович Павло. Еколого-меліоративний аналіз природних комплексів Волинського Полісся : монографія / Павло Климович. – Л. : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2000. – 253 с.
3. Коротун І. М. Географія Рівненської області : монографія / І. М. Коротун, Л. К. Коротун. – Рівне: Каб. ред.-вид. діяльн. та друк. пропаганди

передового пед. досвіду Рівн. ін-ту підвищ. кваліфікації пед. кадрів, 1996. – 274 с.

4. Маринич А. М. Геоморфология Южного Полесья / А. М. Маринич. – К. : Изд-во Киев. ун-та, 1963. – 252 с.

5. Природа Волинської області : монографія / за ред. К. І. Геренчука ; Львів. держ. ун-т. – Л. : Вища школа, 1975. – 147 с.

6. Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; відп. ред. : Ф. В. Зузук. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007–2017.

7. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / Маринич А. М., Пащенко В. М., Шищенко П. Г. – К. : Наук. думка, 1985. – 224 с.

8. Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області: кол. монографія; за ред. В. О. Фесюка. – К. : ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2016. – 316 с.

9. Українське Полісся: вчора, сьогодні, завтра : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України [та ін.] – Луцьк : Надстир’я, 1998. – 217 с.

10. Урал в мініатюрі (природні багатства Житомирщини, їх вивчення та перспективи використання) : зб. наук.-попул. ст. / ред. В. Г. Комар ; Упр. у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобил. АЕС Житомир. обл. Держ. адмін. (інформ. центр) [та ін.]. – Житомир : Житомир. обл. друк., 1996. – 241 с.

Практична робота № 2

Тема: ПРИРОДА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО КРАЮ

Мета: виявити характерні риси природних комплексів і сучасних ландшафтів фізико-географічних областей Західноукраїнського краю зони широколистяних лісів; проаналізувати взаємозв’язки між компонентами природи; порівняти їх природні особливості та виділити спільні та відмінні риси.

Обладнання: [1; 2; 3; 4], контурна карта України, курвіметр.

Основні поняття: ландшафтна структура, природно-територіальний комплекс, широколистянолісові ландшафти, Опілля, Мале Полісся, Товтровий кряж, дендропарк, карстова печера.

Завдання

1. На контурну карту нанесіть межі природної зони широколистяних лісів і фізико-географічні області (ФГО) *Західноукраїнського краю*: *Волинське Опілля, Мале Полісся, Розтоцько-Опільська горбогірна, Західноподільська височинна, Середньоподільська височинна, Прут-Дністровська височинна*. Напишіть основні населені пункти через які проходять межі природних областей краю.

2. Використовуючи атлас, курвіметр і палетку визначте довжину (км) північної, південної, західної, східної меж і загальну (сумарну) протяжність (км), а також площу (км²) кожної фізико-географічної області та площу всієї природної зони, їх частку у % від загальної площі України.

3. Складіть каталог орографічних, гідрографічних одиниць, головних родовищ корисних копалин вище зазначених ФГО Західноукраїнського краю й нанесіть їх на контурну карту. Родовища корисних копалин покажіть відповідно до існуючих позначень на карті атласу. Результати каталогу запишіть у таблицю 1, 2.

4. Складіть характеристику природи фізико-географічних областей Західноукраїнського краю, дотримуючись такого плану і підготуйте презентацію.

ПЛАН

1. Географічне положення ФГО, зверніть увагу на протяжність державних кордонів і крайніх точок, якщо вони є.
2. Геолого-тектонічна будова. Заповніть таблицю 1.

Таблиця 1

Взаємозалежність між рельєфом, тектонічною будовою і розміщенням корисних копалин ФГО

Тектонічна структура	Форма рельєфу	Переважаючі гірські породи	Вік гірських порід	Родовища корисних копалин

3. Рельєф: морфоструктура, морфоскульптури, максимальна, мінімальна, пересічна висоти. Заповніть таблицю 1.
4. Клімат. Для його опису скористайтесь методичними вказівками «Довідкові дані з клімату України» (Рівне, 2014). Побудуйте кліматодіаграми за деякими метеовеличинами:
 - а) сумарної сонячної радіації та радіаційного балансу;
 - б) температура повітря (середня січня й липня, річна та її амплітуда), середня тривалість (дні) безморозного періоду;
 - в) вологість повітря (парціальний тиск, відносна вологість), сумарне випаровування;
 - г) атмосферні опади, розрахуйте коефіцієнт зволоження;
 - д) вітер і атмосферний тиск;
 - е) агрокліматичні та агрогідрологічні ресурси.
5. Поверхневі і підземні води. Заповніть таблицю 2.

Таблиця 2

Поверхневі води ФГО

Річки	Озера	Водосховища	Болота	Гідрогеологічний регіон

6. Ґрунтово-рослинний покрив і тваринний світ. Вкажіть до якої геоботанічної та зоогеографічної області й провінції відносяться ФГО.

7. Природоохоронні території.

8. Несприятливі фізико-географічні процеси.
9. Ландшафти: природні й антропогенні.

4. Використовуючи літературний та картографічний матеріал, складіть порівняльну характеристику фізико-географічних областей Західноукраїнського краю. Виявіть спільні та відмінні риси. Результати оформіть у таблицю 3.

Таблиця 3

**Порівняльна характеристика фізико-географічних областей
Західноукраїнського краю**

Природний компонент	ФГО Західноукраїнського краю					
	Волинська височинна	Мале Полісся	Розточчя і Опілля	Західноподільська височинна	Середньо подільська височинна	Прут-Дністровська височинна
Географічне положення						
Геолого-тектонічна будова						
Рельєф, максимальна та мінімальна висоти						
Кліматичні особливості (t° С січня й липня, амплітуда, кількість опадів)						
Поверхневі води						
Ґрунти						
Рослинний покрив						
Тваринний світ (провідні)						

представники)						
Основні ландшафти						

Зробіть висновки (письмово) про спільні та відмінні риси фізико-географічних областей Західноукраїнського краю.

Спільні риси	Відмінні риси

Рекомендована література для виконання практичної роботи

1. Загальногеографічний атлас України [Карти] / ред. І. Руденко, Л. Марченко. – 1 : 3 000 000. – К. : Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”, 2004. – С. 14–15.

2. Комплексний атлас України [Карти] / відп. ред. Л. М. Веклич; Держ. ком. з природ ресурсів України, Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”. – 1 : 4 500 000. – К. : Картографія, 2005. – С. 18-29; 34-46.

3. Маринич О. М. Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2006. – С. 272–292.

4. Природа [Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівенської, Тернопільської, Чернівецької] областей / за ред. К. І. Геренчука. – Львів: Вища школа, 1972.

Семинар №2

Тема: ПРИРОДА ЗОНИ ШИРОКОЛИСТЯНИХ ЛІСІВ

Мета: закріпити унікальні особливості зони широколистяних лісів на основі ґрунтового вивчення природи фізико-географічних областей Західноукраїнського краю.

Питання для підготовки семінару

1. За якими показниками природних умов виділяється зона широколистяних лісів в Україні?

2. На які фізико-географічні області поділяється Західноукраїнський край?

3. Чому фізико-географічна область Мале Полісся належить до зони широколистяних лісів?

4. Який взаємозв'язок між тектонічною будовою та рельєфом в межах цієї природної зони?

5. З чим пов'язане існування тектонічної інверсії в межах цієї природної зони?

6. Чи існують в межах цієї природної зони істотні кліматичні відмінності та в якому напрямку вони проявляються?

- 7 Чим зумовлений розподіл поверхневих вод в межах зони широколистяних лісів України?
8. Проаналізуйте характерні риси її ландшафтної структури.
9. Як впливає рельєф поверхні природної зони на розвиток сільського господарства?
10. Які види природокористування домінують в межах цієї природної зони?
11. Як змінились природні комплекси зони широколистяних лісів під впливом господарської діяльності людини?

Рекомендована література для підготовки семінару

1. Климович Павло. Еколого-меліоративний аналіз природних комплексів Волинського Полісся : монографія / Павло Климович. – Л. : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2000. – 253 с.
2. Койнов М. М. Природа Станіславської області / Койнов М. М. – Л. : Вид-во Львів. ун-ту, 1960. –103 с.
3. Коротун І. М. Географія Рівненської області : монографія / І. М. Коротун, Л. К. Коротун. – Рівне: Каб. ред.-вид. діяльн. та друк. пропаганди передового пед. досвіду Рівн. ін-ту підвищ. кваліфікації пед. кадрів, 1996. – 274 с.
4. Природа Волинської області : монографія / за ред. К. І. Геренчука ; Львів. держ. ун-т. – Л. : Вища шк., 1975. – 147 с.
5. Природа Львівської області : монографія / за ред. К. І. Геренчука. – Л. : Вид-во ЛНУ, 1972. – 150 с.
6. Природа Тернопільської області : монографія / за ред. К. І. Геренчука. – Л. : Вища шк., 1979. – 168 с.
7. Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області: кол. монографія; за ред. В. О. Фесюка. – К. : ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2016. – 316 с.
8. Свинко Йосип. Нарис про природу Тернопільської області: геологічне минуле, сучасний стан : навч. вид. / Свинко Й. – Т. : Навч. кн. – Богдан, 2007. – 192 с.

Практична робота № 3

Тема: ПРИРОДА ПОДІЛЬСЬКО-ПРИДНІПРОВСЬКОГО ЛІСОСТЕПОВОГО КРАЮ

Мета: виявити характерні риси природних комплексів і сучасних ландшафтів фізико-географічних областей Подільсько-Придніпровського лісостепового краю лісостепової зони; проаналізувати взаємозв'язки між компонентами природи; порівняти їх природні особливості та виділити спільні та відмінні риси.

Обладнання: [2; 3; 4], контурна карта України, курвіметр.

Основні поняття: ландшафтна структура, природно-територіальний комплекс, лісостепові ландшафти, фізико-географічний край, Канівські гляціодислокації, байрачний ліс.

Завдання

1. На контурну карту нанесіть межі природної зони лісостепу та фізико-географічні області (ФГО) **Подільсько-Придніпровського лісостепоного краю:** *Північно-Західна і Північно-Східна Придніпровська, Київська, Придністровсько-Східноподільська, Середньобузька, Центрально-придніпровська, Південноподільська. Південнопридніпровська височинна.* Напишіть основні населені пункти через які проходять межі природних областей краю.

2. Використовуючи атлас, курвіметр і палетку визначте довжину (км) північної, південної, західної, східної меж і загальну (сумарну) протяжність (км), а також площу (км²) кожної фізико-географічної області та площу всього краю, їх частку у % від загальної площі України.

3. Складіть каталог орографічних, гідрографічних одиниць, головних родовищ корисних копалин вище зазначених ФГО Подільсько-Придніпровського лісостепоного краю та нанесіть їх на контурну карту. Родовища корисних копалин покажіть відповідно до існуючих позначень на карті атласу. Результати каталогу запишіть у таблицю 1, 2.

4. Складіть характеристику природи фізико-географічних областей Подільсько-Придніпровського лісостепоного краю, дотримуючись такого плану і підготуйте презентацію.

ПЛАН

1. Географічне положення ФГО, зверніть увагу на протяжність державних кордонів і крайніх точок, якщо вони є.
2. Геолого-тектонічна будова. Заповніть таблицю 1.

Таблиця 1

Взаємозалежність між рельєфом, тектонічною будовою і розміщенням корисних копалин ФГО

Тектонічна структура	Форма рельєфу	Переважаючі гірські породи	Вік гірських порід	Родовища корисних копалин

3. Рельєф: морфоструктура, морфоскульптури, максимальна, мінімальна, пересічна висоти. Заповніть таблицю 1.

4. Клімат. Для його опису скористайтесь методичними вказівками «Довідкові дані з клімату України» (Рівне, 2014). Побудуйте кліматодіаграми за деякими метеовеличинами:

а) сумарної сонячної радіації та радіаційного балансу;

- б) температура повітря (середня січня й липня, річна та її амплітуда), середня тривалість (дні) безморозного періоду;
 в) вологість повітря (парціальний тиск, відносна вологість), сумарне випаровування;
 г) атмосферні опади, розрахуйте коефіцієнт зволоження;
 д) вітер і атмосферний тиск;
 е) агрокліматичні та агрогідрологічні ресурси.
5. Поверхневі і підземні води. Заповніть таблицю 2.

Таблиця 2

Поверхневі води ФГО

Річки	Озера	Водосховища	Болота	Гідрогеологічний регіон

6. Ґрунтово-рослинний покрив і тваринний світ. Вкажіть до якої геоботанічної та зоогеографічної областей і провінцій відносяться ФГО.
7. Природоохоронні території.
8. Несприятливі фізико-географічні процеси.
9. Ландшафти: природні й антропогенні.

4. Використовуючи літературний та картографічний матеріал, складіть порівняльну характеристику фізико-географічних областей Подільсько-Придніпровського лісостепового краю. Виявіть спільні та відмінні риси. Результати оформіть у таблицю 3.

Таблиця 3

**Порівняльна характеристика фізико-географічних областей
 Подільсько-Придніпровського лісостепового краю**

Природний компонент	ФГО Подільсько-Придніпровського лісостепового краю					
	Північно-Західна Придніпровська височинна	Київська височинна	Середньо-бузька	Придністровсько-Східно-Подільська височинна	Центральнoпридніпровська височинна	Південнопридніпровська височинна
Географічне положення						
Геолого-тектонічна будова						
Рельєф, максимальна та мінімальна висоти						
Кліматичні						

особливості (t°C січня й липня, амплітуда, кількість опадів)						
Поверхневі води						
Ґрунти						
Рослинний покрив						
Тваринний світ (провідні представники)						
Основні ландшафти						

Зробіть висновки (письмово) про спільні та відмінні риси фізико-географічних областей Подільсько-Придніпровського лісостепового краю.

Спільні риси	Відмінні риси

Рекомендована література для виконання практичної роботи

1. Географічна енциклопедія України : в 3 т. / редкол. : О. М. Маринич (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Укр. радян. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1989–1993.
2. Загальногеографічний атлас України [Карті] / ред. І. Руденко, Л. Марченко. – 1 : 3 000 000. – К. : Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”, 2004. – С. 14-15.
3. Комплексний атлас України [Карті] / відп. ред. Л. М. Веклич ; Держ. ком. з природ ресурсів України, Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”. – 1 : 4 500 000. – К. : Картографія, 2005. – С. 18-29; 34-46.
4. Маринич О. М. Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2006. – С. 293–349.
5. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование : монография / А. М. Маринич, В. М. Пашенко, П. Г. Шищенко; за ред. А. М. Маринича; АН УССР. –К. : Наук. думка, 1985. –224 с.

Практична робота № 4

Тема: ПРИРОДА ЛІВОБЕРЕЖНО-ДНІПРОВСЬКОГО І СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО ЛІСОСТЕПОВОГО КРАЮ

Мета: виявити характерні риси природних комплексів і сучасних ландшафтів фізико-географічних областей Лівобережно-Дніпровського і Східноукраїнського лісостепового краю лісостепової зони; проаналізувати взаємозв'язки між компонентами природи; порівняти їх природні особливості та виділити спільні та відмінні риси.

Обладнання: [2; 3; 4], контурна карта України, курвіметр.

Основні поняття: ландшафтна структура, природно-територіальний комплекс, лісостепові ландшафти, фізико-географічний край, меліоративна система, просадочні блюдця, суфозія.

Завдання

1. На контурну карту нанесіть межі фізико-географічних областей (ФГО) *Лівобережно-Дніпровського і Східноукраїнського лісостепового* краю: *Північнодніпровська терасова низовинна, Північнополтавська височинна, Південнодніпровська терасова низовинна, Південнополтавська височинна, Сумська схилово-височинна, Харківська схилово-височинна*. Напишіть основні населені пункти через які проходять межі природних областей краю.

2. Використовуючи атлас, курвіметр і палетку визначте довжину (км) північної, південної, західної, східної меж і загальну (сумарну) протяжність (км), а також площу (км²) кожної фізико-географічної області та площу країв і всієї природної зони, їх частку у % від загальної площі України.

3. Складіть каталог орографічних, гідрографічних одиниць, головних родовищ корисних копалин вище зазначених ФГО Лівобережно-Дніпровського і Східноукраїнського лісостепового краю та нанесіть їх на контурну карту. Родовища корисних копалин покажіть відповідно до існуючих позначень на карті атласу. Результати каталогу запишіть у таблицю 1, 2.

4. Складіть характеристику природи фізико-географічних областей Лівобережно-Дніпровського і Східноукраїнського лісостепового краю, дотримуючись такого плану і підготуйте презентацію.

ПЛАН

1. Географічне положення ФГО, зверніть увагу на протяжність державних кордонів і крайніх точок, якщо вони є.
2. Геолого-тектонічна будова. Заповніть таблицю 1.

Таблиця 1

Взаємозалежність між рельєфом, тектонічною будовою і розміщенням корисних копалин ФГО

Тектонічна структура	Форма рельєфу	Переважаючі гірські породи	Вік гірських порід	Родовища корисних копалин

3. Рельєф: морфоструктура, морфоскульптури, максимальна, мінімальна, пересічна висоти. Заповніть таблицю 1.
4. Клімат. Для його опису скористайтесь методичними вказівками «Довідкові дані з клімату України» (Рівне, 2014). Побудуйте кліматодіаграми за деякими метеовеличинами:
 - а) сумарної сонячної радіації та радіаційного балансу;
 - б) температура повітря (середня січня й липня, річна та її амплітуда), середня тривалість (дні) безморозного періоду;
 - в) вологість повітря (парціальний тиск, відносна вологість), сумарне випаровування;
 - г) атмосферні опади, розрахуйте коефіцієнт зволоження;
 - д) вітер і атмосферний тиск;
 - е) агрокліматичні та агрогідрологічні ресурси.
5. Поверхневі і підземні води. Заповніть таблицю 2.

Таблиця 2

Поверхневі води ФГО

Річки	Озера	Водосховища	Болота, магістральні канали	Гідрогеологічний регіон

6. Ґрунтово-рослинний покрив і тваринний світ. Вкажіть до якої геоботанічної та зоогеографічної областей і провінцій відносяться ФГО.
7. Природоохоронні території.
8. Несприятливі фізико-географічні процеси.
9. Ландшафти: природні й антропогенні.

4. Використовуючи літературний та картографічний матеріал, складіть порівняльну характеристику фізико-географічних областей Лівобережно-Дніпровського і Східноукраїнського лісостепового краю. Виявіть спільні та відмінні риси. Результати оформіть у таблицю 3.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика фізико-географічних областей Лівобережно-Дніпровського і Східноукраїнського лісостепового краю

Природний компонент	ФГО Лівобережно-Дніпровського і Східноукраїнського лісостепового краю					
	Північно придніпровська терасова низовинна	Північнопо лтавська височинна	Південнодніпровська терасова низовинна	Південнопо лтавська височинна	Сумська схилово-височинна	Харківська схилово-височинна
Географічне положення						
Геолого-						

тектонічна будова						
Рельєф, максимальна та мінімальна висоти						
Кліматичні особливості (t° С січня і липня, амплітуда, кількість опадів)						
Поверхневі води						
Ґрунти						
Рослинний покрив						
Тваринний світ (провідні представники)						
Основні ландшафти						

Зробіть висновки (письмово) про спільні та відмінні риси фізико-географічних областей Лівобережно-Дніпровського і Східноукраїнського лісостепового краю.

Спільні риси	Відмінні риси

Рекомендована література для виконання практичної роботи

1. Географічна енциклопедія України : в 3 т. / редкол. : О. М. Маринич (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Укр. радян. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1989–1993.
2. Загальногеографічний атлас України [Карти] / ред. І. Руденко, Л. Марченко. – 1 : 3 000 000. – К. : Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”, 2004. – С. 14-15.

3. Комплексний атлас України [Карти] / відп. ред. Л. М. Веклич ; Держ. ком. з природ ресурсів України, Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”. – 1 : 4 500 000. – К. : Картографія, 2005. – С. 18-29; 34-46.

4. Маринич О. М. Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2006. – С. 293–349.

5. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование : монография / А. М. Маринич, В. М. Пашенко, П. Г. Шищенко; за ред. А. М. Маринича; АН УССР. –К. : Наук. думка, 1985. –224 с.

Семінар №3

Тема: ПРИРОДА ЛІСОСТЕПОВОЇ ЗОНИ

Мета: закріпити унікальні особливості лісостепової зони на основі ґрунтового вивчення природи фізико-географічних областей Подільсько-Придніпровського, Лівобережно-Дніпровського і Східноукраїнського лісостепового краю.

Питання для підготовки семінару

1. Обґрунтуйте межі лісостепової зони.
2. Які типи ландшафтів поєднуються у межах лісостепової зони?
3. На які фізико-географічні краї поділяється лісостеп? Назвіть ФГО кожного лісостепоного краю.
4. Проаналізуйте взаємозв'язки між компонентами природних умов лісостепової зони.
5. З чим пов'язана зміна клімату в межах лісостепової зони у східному напрямку?
6. Чим зумовлене різноманіття і значна територіальна диференціація ґрунтового покриву в межах лісостепу України?
7. У чому виявляються характерні риси ландшафтної структури лісостепової зони України?
8. Як вплинули на ландшафтну структуру лісостепової зони події антропогену?
9. Порівняйте ландшафтні структури двох країв лісостепової зони (на вибір).
10. Які види природокористування домінують в межах лісостепової зони?
11. Проаналізуйте зміни ландшафтів лісостепової зони під впливом господарської діяльності людини.

Рекомендована література для підготовки семінару

1. Бурдейний П. А. Вінницька область. Географічний нарис : нарис / П. А. Бурдейний, М. Б. Рубін. – Вид. 2-ге, переробл. і доп. – К. : Радян. шк., 1967. – 166 с.

2. Географічна енциклопедія України : в 3 т. / редкол. : О. М. Маринич (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Укр. радян. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1989–1993.

3. Маринич О. М. Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2006. – С. 293–349.

4. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование : монография / А. М. Маринич, В. М. Пашенко, П. Г. Шищенко; за ред. А. М. Маринича; АН УССР. – К. : Наук. думка, 1985. – 224 с.

Практична робота № 5-6

Тема: ПРИРОДА ПІВНІЧНОСТЕПОВОЇ ПІДЗони

Мета: виявити характерні риси природних комплексів і сучасних ландшафтів фізико-географічних областей Дністровсько-Дніпровського, Лівобережно-Дніпровського і Задонецько-Донського краю північностепової підзони; проаналізувати взаємозв'язки між компонентами природи; порівняти їх природні особливості та виділити спільні та відмінні риси.

Обладнання: [2; 3; 4], контурна карта України, курвіметр.

Основні поняття: ландшафтна структура, природно-територіальний комплекс, фізико-географічна підзона, степові ландшафти, поди, денудаційні останці, олешня, байрачний ліс.

Завдання

1. На контурну карту нанесіть межі фізико-географічних областей (ФГО) *Дністровсько-Дніпровського, Лівобережно-Дніпровського-Приазовського і Задонецько-Донського* північностепового краю: *Південномолдовська, Південно подільська, Південнопридніпровська схилово-височинна; Орільсько-Самарська, Кінсько-Ялинська, Приазовська низовинна і Приазовська височинна і Старобільська схилово-височинна*. Напишіть основні населені пункти через які проходять межі природних областей краю.

2. Використовуючи атлас, курвіметр і палетку визначте довжину (км) північної, південної, західної, східної меж і загальну (сумарну) протяжність (км), а також площу (км²) кожної фізико-географічної області та площу країв північностепової підзони, їх частку у % від загальної площі України.

3. Складіть каталог орографічних, гідрографічних одиниць, головних родовищ корисних копалин вище зазначених ФГО Дністровсько-Дніпровського, Лівобережно-Дніпровсько-Приазовського і Задонецько-Донського північностепового краю та нанесіть їх на контурну карту. Родовища корисних копалин покажіть відповідно до існуючих позначень на карті атласу. Результати каталогу запишіть у таблицю 1, 2.

4. Складіть характеристику природи фізико-географічних областей Дністровсько-Дніпровського, Лівобережно-Дніпровсько-Приазовського і Задонецько-Донського північностепового краю, дотримуючись такого плану і підготуйте презентацію.

ПЛАН

1. Географічне положення ФГО, зверніть увагу на протяжність державних кордонів і крайніх точок, якщо вони є.
2. Геолого-тектонічна будова. Заповніть таблицю 1.

Таблиця 1

Взаємозалежність між рельєфом, тектонічною будовою і розміщенням корисних копалин ФГО

Тектонічна структура	Форма рельєфу	Переважаючі гірські породи	Вік гірських порід	Родовища корисних копалин

3. Рельєф: морфоструктура, морфоскульптури, максимальна, мінімальна, пересічна висоти. Заповніть таблицю 1.
4. Клімат. Для його опису скористайтесь методичними вказівками «Довідкові дані з клімату України» (Рівне, 2014). Побудуйте кліматодіаграми за деякими метеовеличинами:
 - а) сумарної сонячної радіації та радіаційного балансу;
 - б) температура повітря (середня січня й липня, річна та її амплітуда), середня тривалість (дні) безморозного періоду;
 - в) вологість повітря (парціальний тиск, відносна вологість), сумарне випаровування;
 - г) атмосферні опади, розрахуйте коефіцієнт зволоження;
 - д) вітер і атмосферний тиск;
 - е) агрокліматичні та агрогідрологічні ресурси.
5. Поверхневі і підземні води. Заповніть таблицю 2.

Таблиця 2

Поверхневі води ФГО

Річки	Озера	Водосховища	Лимани, канали	Гідрогеологічний регіон

6. Ґрунтово-рослинний покрив і тваринний світ. Вкажіть до якої геоботанічної та зоогеографічної областей і провінцій відносяться ФГО.
7. Природоохоронні території.
8. Несприятливі фізико-географічні процеси.
9. Ландшафти: природні й антропогенні.

4. Використовуючи літературний та картографічний матеріал, складіть порівняльну характеристику фізико-географічних областей Дністровсько-Дніпровського, Лівобережно-Дніпровсько-Приазовського і Задонецько-Донського північностепового краю. Виявіть спільні та відмінні риси. Результати оформіть у таблицю 3.

Таблиця 3

**Порівняльна характеристика фізико-географічних областей
Дністровсько-Дніпровського, Лівобережно-Дніпровсько-
Приазовського і Задонецько-Донського північностепового краю**

Природний компонент	ФГО Дністровсько-Дніпровського, Лівобережно-Дніпровсько-Приазовського і Задонецько-Донського північностепового краю					
	Південно-Подільська схилово-височинна	Південно-Придніпровська схилово-височинна	Орільсько-Самарська низовинна	Приазовська височинна	Приазовська низовинна	Старобільська схилово-височинна
Географічне положення						
Геолого-тектонічна будова						
Рельєф, максимальна та мінімальна висоти						
Кліматичні особливості (t° С січня й липня, амплітуда, кількість опадів)						
Поверхневі води						
Ґрунти						
Рослинний покрив						
Тваринний світ (провідні представники)						

Основні ландшафти						

Зробіть висновки (письмово) про спільні та відмінні риси фізико-географічних областей Дністровсько-Дніпровського, Лівобережно-Дніпровсько-Приазовського і Задонецько-Донського північностепового краю.

Спільні риси	Відмінні риси

Рекомендована література для виконання практичної роботи

1. Географічна енциклопедія України : в 3 т. / редкол. : О. М. Маринич (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Укр. радян. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1989–1993.
2. Загальногеографічний атлас України [Карті] / ред. І. Руденко, Л. Марченко. – 1 : 3 000 000. – К. : Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”, 2004. – С. 14-15.
3. Комплексний атлас України [Карті] / відп. ред. Л. М. Веклич ; Держ. ком. з природ ресурсів України, Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”. – 1 : 4 500 000. – К. : Картографія, 2005. – С. 18-29; 34-46.
4. Маринич О. М. Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2006. – С. 293–349.
5. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование: монография / А. М. Маринич, В. М. Пашенко, П. Г. Шищенко; за ред. А. М. Маринича; АН УССР. –К. : Наук. думка, 1985. –224 с.

Практична робота № 7-8

Тема: ПРИРОДА СЕРЕДНЬО- І ПІВДЕННОСТЕПОВОЇ ПІДЗОНИ

Мета: виявити характерні риси природних комплексів і сучасних ландшафтів фізико-географічних областей Причорноморського середньостепового і Причорноморсько-Приазовського південностепового краю; проаналізувати взаємозв'язки між компонентами природи; порівняти їх природні особливості та виділити спільні та відмінні риси.

Обладнання: [2; 3; 4], контурна карта України, курвіметр.

Основні поняття: ландшафтна структура, природно-територіальний комплекс, фізико-географічна підзона, степові ландшафти, поди, денудаційні останці, пустеля, оleşшя, байрачний ліс, озера-лимани, піщані коси, плакори.

Завдання

1. На контурну карту нанесіть межі фізико-географічних областей (ФГО) **Причорноморського середньостепового і Причорноморсько-Приазовського південностепового краю:** *Задністровсько-Причорноморська, Дністровсько-Бузька, Бузько-Дніпровська, Дніпровсько-Молочанська низовинна, Західноприазовська схилово-височинна;*

Нижньобузько-Дніпровська низовинна, Нижньодніпровська терасно-дельтова низовинна, Присивасько-Приазовська низовинна. Напишіть основні населені пункти через які проходять межі природних областей краю.

2. Використовуючи атлас, курвіметр і палетку визначте довжину (км) північної, південної, західної, східної меж і загальну (сумарну) протяжність (км), а також площу (км²) кожної фізико-географічної області та площу країв середньо- і південностепової підзон і всієї природної степової зони, їх частку у % від загальної площі України.

3. Складіть каталог орографічних, гідрографічних одиниць, головних родовищ корисних копалин вище зазначених ФГО Причорноморського середньостепового і Причорноморсько-Приазовського південностепового краю та нанесіть їх на контурну карту. Родовища корисних копалин покажіть відповідно до існуючих позначень на карті атласу. Результати каталогу запишіть у таблицю 1, 2.

4. Складіть характеристику природи фізико-географічних областей Причорноморського середньостепового і Причорноморсько-Приазовського південностепового краю, дотримуючись такого плану і підготуйте презентацію.

ПЛАН

1. Географічне положення ФГО, зверніть увагу на протяжність державних кордонів і крайніх точок, якщо вони є.
2. Геолого-тектонічна будова. Заповніть таблицю 1.

Таблиця 1

Взаємозалежність між рельєфом, тектонічною будовою і розміщенням корисних копалин ФГО

Тектонічна структура	Форма рельєфу	Переважаючі гірські породи	Вік гірських порід	Родовища корисних копалин

3. Рельєф: морфоструктура, морфоскульптури, максимальна, мінімальна, пересічна висоти. Заповніть таблицю 1.

4. Клімат. Для його опису скористайтесь методичними вказівками «Довідкові дані з клімату України» (Рівне, 2014). Побудуйте кліматодіаграми за деякими метеовеличинами:

- а) сумарної сонячної радіації та радіаційного балансу;
- б) температура повітря (середня січня й липня, річна та її амплітуда), середня тривалість (дні) безморозного періоду;
- в) вологість повітря (парціальний тиск, відносна вологість), сумарне випаровування;
- г) атмосферні опади, розрахуйте коефіцієнт зволоження;
- д) вітер і атмосферний тиск;
- е) агрокліматичні та агрогідрологічні ресурси.

5. Поверхневі і підземні води. Заповніть таблицю 2.

Таблиця 2

Поверхневі води ФГО

Річки	Озера	Лимани	Канали, затоки	Гідрогеологічний регіон

6. Ґрунтово-рослинний покрив і тваринний світ. Вкажіть до якої геоботанічної та зоогеографічної областей і провінцій відносяться ФГО.

7. Природоохоронні території.

8. Несприятливі фізико-географічні процеси.

9. Ландшафти: природні й антропогенні.

4. Використовуючи літературний та картографічний матеріал, складіть порівняльну характеристику фізико-географічних областей Причорноморського середньостепового і Причорноморсько-Приазовського південностепового краю. Виявіть спільні та відмінні риси. Результати оформіть у таблицю 3.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика фізико-географічних областей Причорноморського середньостепового і Причорноморсько-Приазовського південностепового краю

Природний компонент	ФГО Причорноморського середньостепового і Причорноморсько-Приазовського південностепового краю					
	Задністровська Причорноморська низовинна	Дністровсько-Бузька низовинна	Бузько-Дніпровська низовина	Західно-Приазовська схилово-височинна	Нижньодніпровська терасово-дельтова	Присивасько-Приазовська низовинна
Географічне положення						
Геолого-тектонічна будова						
Рельєф, максимальна та мінімальна висоти						
Кліматичні особливості (t° С січня й липня, амплітуда, кількість						

опадів)						
Поверхневі води						
Ґрунти						
Рослинний покрив						
Тваринний світ (провідні представники)						
Основні ландшафти						

Зробіть висновки (письмово) про спільні та відмінні риси фізико-географічних областей Причорноморського середньостепового і Причорноморсько-Приазовського південностепового краю.

Спільні риси	Відмінні риси

Рекомендована література для виконання практичної роботи

1. Географічна енциклопедія України : в 3 т. / редкол. : О. М. Маринич (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Укр. радян. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1989–1993.
2. Загальногеографічний атлас України [Карті] / ред. І. Руденко, Л. Марченко. – 1 : 3 000 000. – К. : Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”, 2004. – С. 14-15.
3. Комплексний атлас України [Карті] / відп. ред. Л. М. Веклич ; Держ. ком. з природ ресурсів України, Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”. – 1 : 4 500 000. – К. : Картографія, 2005. – С. 18-29; 34-46.
4. Маринич О. М. Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2006. – С. 293–349.
5. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование: монография / А. М. Маринич, В. М. Пащенко, П. Г. Шищенко; за ред. А. М. Маринича; АН УССР. –К. : Наук. думка,1985. –224 с.

Семінар № 4

Тема: ПРИРОДА СТЕПОВОЇ ЗОНИ

Мета: закріпити унікальні особливості степової зони на основі ґрунтового вивчення природи фізико-географічних областей північно-, середньо- і південностепової підзон.

Питання для підготовки семінару

1. Якими чинниками обумовлено проведення межі між лісостеповою та степовою природними зонами України?
2. З чим пов'язане значне розширення степової зони у східному напрямку?
3. На які підзони поділяється степова зона? На які краї поділяються підзони степу?
4. Що призвело до формування країв в степовій зоні?
5. Чому в межах середньостепової підзони виділяється лише один край?
6. Які основні чинники зумовили формування підзон в межах степової зони України? Чому підзони виділяються тільки в межах цієї зони?
7. Проаналізуйте взаємозв'язки між компонентами природних умов степової зони.
8. Які риси рельєфу характерні для степової зони? З чим це пов'язано?
9. Охарактеризуйте кліматичні умови та ресурси степової зони. Яка закономірність відслідковується у зміні кількості опадів в межах цієї природної зони?
10. Охарактеризуйте поверхневі води степової зони.
11. Який рівень водозабезпечення характерний для степових областей України? Як вирішуються проблеми водозабезпечення?
12. Який основний чинник зумовив зміну ґрунтів степової зони в напрямку з півночі на південь?
13. У чому виявляються характерні риси ландшафтної структури степової зони України?
14. В якому із фізико-географічних країв степової зони і чому спостерігаються лісостепові ландшафти?
15. Як вплинули на ландшафтну структуру степової зони події антропогену?
16. Порівняйте ландшафтні структури двох країв степової зони (на вибір).
17. Які проблеми природокористування в цій природній зоні можна виділити? Які шляхи їх вирішення?
18. Які зміни відбулися в степових ландшафтах під впливом господарської діяльності людини?

Рекомендована література для підготовки семінару

1. Географічна енциклопедія України : в 3 т. / редкол. : О. М. Маринич (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Укр. радян. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1989–1993.
2. Докучаев В. В. Избранные сочинения : в 3 т. Т. 1. Русский чернозем / Докучаев В. В. – М. : Сельхозгиз, 1949. – 479 с.
3. Маринич О. М. Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2006. – С. 293–349.
4. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование: монография / А. М. Маринич, В. М. Пашенко, П. Г. Шищенко; за ред. А. М. Маринича; АН УССР. – К. : Наук. думка, 1985. – 224 с.
5. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / відп. ред. М. Ф. Бойко. – К. : Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.

Практична робота № 9

Тема: ПРИРОДА КАРПАТСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ГІРСЬКОЛІСОВОГО ЛАНДШАФТНОГО КРАЮ

Мета: виявити характерні риси природних комплексів і сучасних ландшафтів висотних поясів Українських Карпат; проаналізувати зміни природних умов ландшафтних областей із висотою та відмінності у структурі висотних поясів північно-східного та південно-західного схилів Карпат; обґрунтувати межі Карпатсько-Українського гірсько-лісового ландшафтної краю; порівняти вертикальну ландшафтну поясність з горизонтальною зональністю ландшафтів рівнин.

Обладнання: [2; 3; 4], контурна карта України.

Основні поняття: висотна поясність ландшафту, гірська вершина, гірський масив, хребет, перевал, альпійські луки, субальпійські луки, полонина, фліш.

Завдання

1. На контурну карту нанесіть межі фізико-географічних областей (ФГО) гірської країни **Українських Карпат**: *Передкарпатська височина, Зовнішньокарпатська, Вододільно-Верховинська, Полонинсько-Чорногірська, Рахівсько-Чивчинська, Вулканічно-міжгірноулоговинна, Закарпатська низовина*. Напишіть основні населені пункти через які проходять межі природних областей краю.

2. Використовуючи атлас, курвіметр і палетку визначте довжину (км) північної, південної, західної, східної меж і загальну (сумарну) протяжність (км), а також площу (км²) кожної фізико-географічної області та площу всієї гірської країни, їх частку у % від загальної площі України.

3. Складіть каталог орографічних, гідрографічних одиниць, головних родовищ корисних копалин вище зазначених ФГО Українських Карпат та нанесіть їх на контурну карту. Родовища корисних копалин покажіть відповідно до існуючих позначень на карті атласу. Результати каталогу запишіть у таблицю 1, 2.

4. Складіть характеристику природи фізико-географічних областей гірської країни **Українських Карпат**, дотримуючись такого плану і підготуйте презентацію.

ПЛАН

1. Географічне положення ФГО, зверніть увагу на протяжність державних кордонів і крайніх точок, якщо вони є.
2. Геолого-тектонічна будова. Заповніть таблицю 1.

Таблиця 1

Взаємозалежність між рельєфом, тектонічною будовою і розміщенням корисних копалин ФГО

Тектонічна структура	Форма рельєфу	Переважаючі гірські породи	Вік гірських порід	Родовища корисних копалин

3. Рельєф: морфоструктура, морфоскульптури, максимальна, мінімальна, пересічна висоти. Заповніть таблицю 1.

4. Клімат. Для його опису скористайтесь методичними вказівками «Довідкові дані з клімату України» (Рівне, 2014). Побудуйте кліматодіаграми за деякими метеовеличинами:

- а) сумарної сонячної радіації та радіаційного балансу;
- б) температура повітря (середня січня й липня, річна та її амплітуда), середня тривалість (дні) безморозного періоду;
- в) вологість повітря (парціальний тиск, відносна вологість), сумарне випаровування;
- г) атмосферні опади, розрахуйте коефіцієнт зволоження;
- д) вітер і атмосферний тиск;
- е) агрокліматичні та агрогідрологічні ресурси.

5. Поверхневі і підземні води. Заповніть таблицю 2.

Таблиця 2

Поверхневі води ФГО

Річки	Озера	Водосховища	Болота	Гідрогеологічний регіон

6. Ґрунтово-рослинний покрив і тваринний світ. Вкажіть до якої геоботанічної та зоогеографічної областей і провінцій відносяться ФГО.

7. Висотна поясність.
8. Природоохоронні території.
9. Несприятливі фізико-географічні процеси.
10. Ландшафти: природні й антропогенні.

4. Використовуючи літературний та картографічний матеріал, складіть порівняльну характеристику фізико-географічних областей гірської країни **Українських Карпат**. Виявіть спільні та відмінні риси. Результати оформіть у таблицю 3.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика фізико-географічних областей гірської країни Українських Карпат

Природний компонент	ФГО Українських Карпат					
	Передкарпатська височинна	Зовнішні Карпати	Вододільно-Верховинська	Полонинсько-Чорногірська	Рахівсько-Чивчинська	Вулканічні Карпати і Закарпатська низовинна
Географічне положення						
Геолого-тектонічна будова						
Рельєф, максимальна та мінімальна висоти						
Кліматичні особливості (t° С січня й липня, амплітуда, кількість опадів)						
Поверхневі води						
Ґрунти						
Рослинний покрив						
Тваринний світ (провідні представники)						

Основні ландшафти						
-------------------	--	--	--	--	--	--

Зробіть висновки (письмово) про спільні та відмінні риси фізико-географічних областей гірської країни Українських Карпат.

Спільні риси	Відмінні риси

5. Використовуючи гіпсометричну та ландшафтну карту, побудуйте ландшафтний профіль по лінії «Букачівці – Берегове». Проаналізуйте, зробіть висновки щодо зміни ландшафтної структури території з висотою.

Рекомендована література для виконання практичної роботи

1. Географічна енциклопедія України : в 3 т. / редкол. : О. М. Маринич (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Укр. радян. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1989–1993.

2. Загальногеографічний атлас України [Карти] / ред. І. Руденко, Л. Марченко. – 1 : 3 000 000. – К. : Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”, 2004. – С. 14-15.

3. Комплексний атлас України [Карти] / відп. ред. Л. М. Веклич ; Держ. ком. з природ ресурсів України, Держ. наук.-вироб. п-во “Картографія”. – 1 : 4 500 000. – К. : Картографія, 2005. – С. 18-29; 34-46.

4. Маринич О. М. Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2006. – С. 293–349.

5. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование: монография / А. М. Маринич, В. М. Пашенко, П. Г. Шищенко; за ред. А. М. Маринича; АН УССР. –К. : Наук. думка, 1985. –224 с.

6. Природа Українських Карпат / Під ред. К. І. Геренчука. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1963. – 265 с.

Семінар № 5

Тема: ПРИРОДА УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Мета: закріпити унікальні особливості ландшафтної структури Українських Карпат на основі ґрунтового вивчення природи фізико-географічних областей.

Питання для підготовки семінару

1. На які фізико-географічні області поділяється Карпатсько-Український гірсько-лісовий край? Перелічіть основні фактори, що призвели до формування фізико-географічних областей.

2. Охарактеризуйте головні риси вертикальної ландшафтної поясності Українських Карпат.

3. Назвіть відмінності у висотній поясності північно-східного та південно-західного схилів Українських Карпат. Поясніть причини цих відмінностей.

4. Проаналізуйте вплив природних чинників на формування регіональних ландшафтних структур Українських Карпат.

5. Під впливом яких чинників сформувались кліматичні умови і мікрокліматичні особливості цього природного регіону?

6. Які особливості водних ресурсів і водозабезпеченості Українських Карпат?

7.3 чим пов'язана зміна ґрунтів, видового складу рослинності в межах Українських Карпат?

8. Чому верхня лінія поширення лісу в Карпатах проходить вище, ніж у Кримських горах, незважаючи на те, що Кримські гори розташовані південніше?

9.3'ясуйте, який вплив мають природні й антропогенні чинники на катастрофічні процеси та явища в Українських Карпатах?

10. Як змінюються ландшафти Українських Карпат під впливом господарської діяльності людини?

11. Охарактеризуйте особливості природокористування і їх вплив на природні комплекси.

12. Які негативні природні явища викликала господарська діяльність людини в Карпатах та які заходи необхідно застосовувати для поліпшення екологічного стану?

Рекомендована література для підготовки семінару

1. Географічна енциклопедія України : в 3 т. / редкол. : О. М. Маринич (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Укр. радян. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1989–1993.
2. Воропай Л.І., Куниця М.О. Українські Карпати. – К.: Радянська школа, 1966. – 166 с.
3. Діброва О. Т. Закарпатська область. Географічний нарис / Діброва О. Т. – Вид. 2-ге, перероб. і доповн. – К. : Рад. шк., 1967. – 123 с.
4. Койнов М. М. Природа Станіславської області / Койнов М. М. – Л. : Вид-во Львів. ун-ту, 1960. – 103 с.
5. Кравчук Я. Геоморфологія Передкарпаття : монографія / Кравчук Я. – Л. : Меркатор, 1999. – 188 с. : іл., карт. – (Рельєф України).
6. Маринич О. М. Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2006. – С. 395–416.
7. Мельник А. В. Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження : монографія / Мельник А. В. – Л. : [б. в.], 1999. – 246 с.
8. Природа Закарпатської області : монографія / за ред. К. І. Геренчука. – Л. : Вища шк., 1981. – 156 с.
9. Природа Львівської області : монографія / за ред. К. І. Геренчука. – Л. : Вид-во ЛНУ, 1972. – 150 с.
10. Природа Украинской ССР. Ландшафты : монография / А. М. Маринич, В. М. Пащенко, П. Г. Шищенко ; под ред. А. М. Маринича ; АН УССР. – К. : Наук. думка, 1985. – 224 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маринич О. М. Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. 3-тє вид., стер. К. : Т-во "Знання", КОО, 2006. 511 с.
2. Нетробчук І. М. Фізична географія України : методичні розробки лабораторних робіт для студентів географічного факультету. Луцьк: РВВ «Вежа», 2010. 100 с.
3. Нетробчук І. М. Фізична географія України : практикум для лабораторних занять [студ. географ. ф-ту] / Ірина Марківна Нетробчук, Сергій Володимирович Полянський. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2015. 138 с.
4. Фізична географія України: Робочий зошит для практичних та семінарських занять. Навчальний посібник / О. В. Давидов, Д. С. Мальчикова, Р. П. Мельник. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2012. 103 с.
5. Швебс Г. І. Каталог річок і водойм України : навч.-довідк. посіб. / Г. І. Швебс, М. І. Ігошин ; за ред. проф. Є. Д. Гопченка ; М-во освіти і науки України, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса : Астропринт, 2003. С. 23–25.

ЗМІСТ

Вступ	3
Практична робота № 1. Природа Поліського краю	4
Семінар № 1. Природа зони мішаних хвойно-широколистяних лісів	7
Практична робота № 2. Природа Західноукраїнського краю	8
Семінар № 2. Природа зони широколистяних лісів.....	11
Практична робота № 3. Природа Подільсько-Придніпровського лісостепового краю	12
Практична робота № 4. Природа Лівобережно-Дніпровського і Східноукраїнського краю.....	15
Семінар № 3. Природа лісостепової зони	19
Практична робота № 5-6. Природа Дністровсько-Дніпровського, Лівобережно-Дніпровсько-Приазовського і Задонецько-Донського північностепового краю.....	20
Практична робота № 7-8. Природа Причорноморського середньо степового і Причорноморсько-Приазовського південностепового краю.....	23
Семінар № 4. Природа степової зони	27
Практична робота № 9. Природа Карпатсько-Українського гірськолісового ландшафтного краю.....	28
Семінар № 5. Природа Українських Карпат.....	31
Список використаних джерел.....	33

Навчально-методичне видання

Нетробчук Ірина Марківна

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

методичні рекомендації до практичних робіт

Друкується в авторській редакції

Формат 60x84 ¹/₁₆. Обсяг ум. друк. арк., обл.-вид. арк. Наклад 50 пр. Зам.
Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4039 від 08.04.2011 р.